

PEDAGOGIK MAHORAT O`QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIGI ASOSI SIFATIDA

Yusupova Kamola Nuriddinovna

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari universiteti “Pedagogika va psixologiya”
kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya:

Ushbu maqolada pedagogik mahorat uni rivojlantirish yo`llari pedagogic qobiliyatlarning turlari, kasbiy faoliyatdagi axamiyati, bu sohada olib borilgan ilmiy izlanishlar va pedagog olimlarning fikrlari to`g`risida so`z boradi.

Kalit so`z: mahorat, pedagogik takt, pedagogik diqqat, kompetentlik, mohirlik, epchillik, kasbiy mahora, persptiv qobiliyat

So`ngi yillarda pedagogika yo`nalishida olib borilgan tadqiqotlar va ilmiy yondoshuvlar pedagogik mahorat o`qituvchining kasbiy faoliyatidagi eng zaruriy bo`lgan qobiliyatlardan ekanligini ta`kidlab, asoslamoqda. Pedagogik mahorat kasbiy faoliyatdagi induviduallikning yorqin ko`rinishi sifatida tushuniladi chunki xar bir pedagogning mahorati boshqa pedagognikidan tubdan farqlanadi.

Hozirgi zamon pedagog shaxsi uchun eng muhim asos- xar taraflama rivojlanganlikdir. Pedagog juda yuksak darajadagi madaniyatga ega bo`lgan shaxs sifatida o`zi o`tadigan fan sohasidagi yutuqlardan, yangiliklardan xabardor bo`lish bilan birga bilimlarni yetkazib berish mahoratiga ham ega bo`lishi shart. Pedagogik mahorat arab tilidan tarjima qilinganda “mohirlik”, “ustalik”, “epchillik” degan ma`nolarni bildirib kasbiy faoliyatni ustalik, mohirlik bilan, san`atkorona tashkil etilishiga imkon beradigan bilim, ko`nikma va malakalar majmui xisoblanadi.

Pedagogik mahorat – tug`ma yoki nasldan–naslga o`tuvchi xususiyat emas, balki izlanish, ijodiy mehnat mahsulidir. Ko`p qirrali pedagogik faoliyat zamirida ijodiy mehnat yotadi. Agar pedagogning kasbiy rivojlanganlik dasturiga qaralsa, u holda birinchi o`ringa uning integral sifati –mahoratidan iborat ekanligini ko`rishimiz mumkin. Pedagogik keng qamrovli tushuncha bo`lib, o`qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatlarini tahlilliy o`rganish natijasida pedagogik mahoratga berilgan ta`riflar shuncha ko`p bo`lishiga qaramay, ularda mahoratning qaysidir jihatlarini ifodalanadi.

Mashhur o`zbek pedagogi Abdulla Avloniy o`z asarlarida o`qituvchi shaxsi va uning faoliyati borasidagi qarashlarni ifodalashga alohida to`xtalib o`tib bolaning sog`lom

bo'lib o'sishida ota-onalar o'ziga xos rol o'ynasalar, uning fikriy jihatdan taraqqiy etishida o'qituvchining o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlaydi. Xususan, «fikrning quvvati, ziynati, kengligi, muallimning tarbiyasiga bog'liqdur»[2] - deydi.

Buyuk pedagog olim Yan Amos Komenskiy o'z davrida o'qituvchining bola dunyoqarashini rivojlantirishdagi roli katta deb xisoblaydi, uning fikricha, pedagog o'z burchlarini chuqur anglay olishi hamda o'z qadr-qimmatini to'la baholay bilishi zarur. Ya.A.Komenskiy o'qituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida quyidagi fazilatlarning namoyon bo'lishi maqsadga muvofiqligiga urg'u beradi: vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, o'z ishini sevuvchi, o'quvchilarga otalaridek muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uyg'otuvchi, o'quvchilarni o'z ortidan ergashtiruvchi.

K.D.Ushinskiy o'qituvchi ma'naviyati va kasbiy faoliyatiga yuqori baho beradi hamda ularning kasbiy malakalarini doimiy ravishda takomilashtirib borish maqsadga muvofiq ekanligi to'g'risidagi fikrni ilgari suradi. Mazkur g'oyaning ijtimoiy ahamiyatini tasdiqlovchi tizim – o'qituvchilarni tayyorlovchi tizimni ilk bor asoslaydi.

Pedagogning kasbiy mahorati – bu ma'lum shaxsiy (xayrixoxlik, tushunish, hamdard bo'lish) va kasbiy (bilimdonligi, javobgarlikni his qilishi, ijodkorligi eruditsiyasi, kommunikativligi, tashkilotchiligi va h.k.) fazilatlarining yig'indisi hisoblanib, u pedagogik-psixologik tayyorgarligida, talabalarga ta'lim va tarbiya berishning optimal yo'llarini izlab topishida namoyon bo'ladi.[3]

Pedagogning kasbiy kompetentligi keng doirada o'rganilib, egallashi zarur bo'lgan qobiliyatlari ham bir nechtani tashkil etadi. Masalan:

Didaktik qobiliyat- bu talabalarga o'quv materialini aniq va ravshan tushuntirib, oson qilib yetkazib berish, talabalarda fanga qiziqish uyg'otib ularda mustaqil faol fikirlashni rivojlantira oladigan qobiliyatdir. Didaktik qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi zarurat tug'ulganda qiyin materialni osonroq murakkabrog'ini soddaroq, tushunish qiyin bo'lganini tushunarliroq qilib talabalarga yetkazib bera oladi.

Akademik qobiliyat - bu o'qituvchining o'zi o'qitadigan fani shuningdek boshqa fanlardan ham chuqur va keng bilimlarga ega bo'lish qobiliyatidir. Ko'pchilik tajribali pedagoglarning aytishlaricha o'qituvchi o'z fani bo'yicha bunday yuksak bilim saviyasiga erishishi, boshqalarni qoyil qilib hayratda qoldirishi, o'quvchilarda katta qiziqish uyg'ota olishi uchun yuksak madaniyatli har tomonlama mazmunli keng dunyoqarashli odam bolmog'i zarur.

Perseptiv qobiliyat- bu psixologik kuzatuvchanlik, o'quvchi shaxsining individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan xolda yondashish, o'qituvchining vaqtinchalik psixik xolatlarini tushuna bilishdan iborat qobiliyatdir.

Nutq qobiliyati- O'qituvchining o'z his tuyg'ularini nutq yordamida, shu bilan birgalikda mimika va pantamimika yordamida aniq va ravshan qilib ifodalab berish qobiliyatidir. Bu o'qituvchilik kasbidagi muhim xislatlardan biri hisoblanadi. Chunki o'qituvchidan o'quvchilarga uzatiladigan axborot asosan ikkinchi signal tizimi – nutq orqali beriladi. O'qituvchining nutqi, talaffuzi aniq – ravshan, oddiy va o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi kerak. Qobiliyatli o'qituvchining nutqi ifodali, emotsiyaga boy bo'lib, bunda stilistik va gramatik xatolar bolmasligi lozim. Bir xil oxangdagi nutq o'quvchilarni juda tez toliqtiradi. Shuning uchun auditoriyaga moslab o'qituvchi o'z nutqini kuchli yoki pastroq qilib o'zgartirib turishi kerak.

Tashkilotchilik qobiliyati – bu dars jarayonini va darsdan tashqari faoliyatlarni tashkil eta bilish o'quvchilar jamoasini uyushtira bilish shuningdek o'z shaxsiy ishlarini to'g'ri tashkil qila olish qobiliyatidir. Aytaylik darsning 10,20,30, daqiqalari davomida mabodo, ko'zda tutilmagan vaqt ortib qolgan taqdirda foydalanish uchun qanday qo'shimcha materiallarni tayyorlash yoki yetmay qolganda qanday materialni keyingi darsga qoldirish mumkinligi haqida bilishimiz kerak.

Avtoritar qobiliyat – bu o'quvchilarga bevosita emotsional-irodaviy ta'sir etib ular o'rtasida obro' ortira olishdan iborat qobiliyatdir. Avtoritar qobiliyat o'qituvchining rostgo'yli, irodaviy uddaburonligi, o'zini tuta bilishi, farosatligi, talabchanligi kabi hislatlar bilan bog'liqdir.

Pedagogik xayol- bu talabalar shaxsini tarbiyaviy tomondan loyixalashtirishda o'z ish harakatlarining natijasini oldindan ko'ra bilishda namoyon bo'ladigan qobiliyatdir. bu qobiliyat o'qituvchi ma'lum o'quvchidan kelgusida kim chiqishini ko'z oldiga keltirishida talabalarda u yoki bu hislatlarni rivojlanishini oldindan ko'ra bilishida namoyon bo'ladi.

Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati – bu qobiliyat bir vaqtning o'zida diqqatni bir qancha faoliyatga qarata olishda namoyon bo'lib, o'qituvchi ishida muhim ahamiyatga egadir. Qobiliyatli tajribali pedagog bir vaqtning o'zida diqqat e'tiborini o'quv materialning mazmuniga, uning qanday bayon etilishiga o'quvchi fikriga qaratadi va shu bilan birgalikda barcha o'quvchilarni kuzatib ularning hissiy emotsional holatlari darsga tushunish yoki tushunmayotganligini kuzatish shu bilan birgalikda o'zining shaxsiy xulq atvoriga ham e'tibor berishi kerak.[1]

Sanab o`tilgan qobiliyatlarni barchasini o`zida mujassam etadigan pedagoglarni topish murakkab masala, ammo tarbiyalash mumkin bo`lgan jarayon xisoblanadi. Doimiy ravishda o`z ustida ishlash orqali barcha qobiliyatlarni o`zida mujassam etgan pedagogga aylanish mumkin. O`z ustida ishlashda nimalarga e`tibor qaratish ijobiy natijalarni beradi, yani:

- Malakali pedagoglarning darslarini kuzatish;
- Malaka oshirish va seminar-treninglarda ishtirok etish;
- O`z-o`ziga tanqidiy baho bera olish va boshqalar tomonidan berilgan tanqidlarni qabul qilib bartaraf etish ishlarini amalga oshirish;
- Ilmiy va badiiy adabiyotlarni mutolaa etish.

Mashhur rus pedagogi A.S. Makarenko “Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, xazillashishni, quvnoq, jahldor bo`lishni bilishi lozim, u o`zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati tarbiyalasin”, degan edi. Pedagogik mahorat tizimida pedagogik nazokat (takt)–pedagogning pedagogik maqsadga muvofiq, foydali, qimmatli harakatlarining o`lchovi, me`yori va ta`sir vositasining chegarasi sifatida xarakterlanadi. Pedagogik mahoratning qayd qilingan tarkibiy qismlari pedagogning kasbiy xususiyatlarini boyitadi va uni mohirlik sari yetaklaydi va o`qituvchida pedagogik mahorat malakalarining tarkib topishiga yordam beradi. Ammo, o`z kasbining mohir ustoz bo`lish uchun faqatgina ularga tayanib, ish tutish kutilgan natijani bermasligi mumkin. Buning uchun muntazam ravishda pedagogik fikrlash, pedagogik o`ylash, pedagogik ish tutish lozim bo`ladi. Bu deganimiz, o`z faoliyatini pedagogik hodisalarni, vaziyatlarni tahlil qilish, ularning har bir bog`lanish joylarini anglashga intilish, kunlik natijalarni mustaqil ravishda tahlil qilishi va yangi ta`lim-tarbiyaga doir g`oyalarni avvalgilari bilan taqqoslay olishga odatlanishi ham lozim bo`ladi. Shuningdek A.S. Makarenko aytganidek talabalarga namuna ham bo`la olishi lozim

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob/ Met.qo`ll.U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboyeva, D.Inog`omova. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012
2. Mahkamov U, Tillaboeva N, Tillaboeva SH. Pedagogik mahorat. O`quv qo`llanma. T.: 2003 y
3. Уринова Ф.У. (2020). Didactic games in preschool educational system. Проблемы современной науки и образования, (4-2 (149)), 27-29.

